СТАРШЕ ПОКОЛІННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Бутенко О.Г., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методик дошкільної освіти

Родині належить особливе місце в системі «дитина-дорослий». Адже сім'я формує у дитини перший соціальний досвід, знайомить з розмаїттям рольової поведінки, впливає на розвиток звичок, моральних рис характеру, психічних властивостей. Батьки є першими педагогами, які закладають основи фізичного, морального та інтелектуального розвитку особистості дитини в ранньому віці. Нормативні документи, закони, кодекси, концепції визначають права й обов'язки батьків щодо виховання й освіти дітей, зазначаючи, що саме батьки несуть відповідальність за виховання і розвиток своїх дітей і мають на це пріоритетне право. У цих документах закріплюється право й інших родичів, дідусів, бабусь, братів, сестер на спілкування з дитиною.

Специфічні функції сім'ї випливають із сутності сім'ї та відображають її особливості як соціального явища. До специфічних функцій сім'ї належать народження (репродуктивна функція), утримання дітей (екзистенційна функція) і виховання дітей (функція соціалізації). Вони залишаються при всіх змінах суспільства, остільки завжди зберігається потреба у сім'ї як соціальній формі народження й соціалізації дітей.

Наразі зі зміною економічних і соціальних умов у суспільстві існує тенденція до збільшення кількості нуклеарних сімей, що виникають унаслідок розділення розширеної багатополінної сім'ї на молоду сім'ю (батьки з дитиною або дітьми) і сім'ю прабатьків (бабусі, дідусі, прабабусі, прадідусі). Молоде покоління прагне до автономності, незалежності, що призводить до «територіального» розшарування поколінь і витісняє старших з виховного процесу. Такий поділ сім'ї знижує її виховні можливості, але, разом з тим, зберігається потреба у взаємозв'язках і взаємодопомозі двох нуклеарних сімей: молодої сім'ї і сім'ї представників старшого покоління. У старшого покоління залишається потреба брати участь у реалізації сімейних функцій.

Участь старшого покоління родини у вихованні дітей стало розглядатися як психолого-педагогічна проблема з другої половини XX ст. такими вченими, як С.Голод, Л.Гордон, О.Груздева, І.Дементьєва, Є.Клопов, В.Медков, М.Панкратова, З.Янкова та ін. У 90-і рр. XX ст. такі вчені, як М.Арутюнян, О.Вороніна, Т.Гурко, О.Дудченко, О.Здравомислова, А.Посадська, М.Рімашевський, В.Семенова, І.Хоменко, Л.Ясна та ін. вивчали можливості та особливості виховання дошкільників в сім'ї, висвітлювали значення сімейних відносин у вихованні дітей, їх впливу на позитивний образ сім'ї, причини виникнення труднощів у дитячо-батьківських взаєминах між різними поколіннями в родині.

Спілкування з батьками та представниками старшого покоління є дуже важливим для емоційного розвитку дитини та є вирішальною умовою її гармонійного розвитку. Тут реалізуються потреби дитини у взаєморозумінні і співпереживанні, розвивається прагнення допомогти близьким, з'являються емпатія і рефлексія (Г.Абрамова, Ю.Азаров, Б.Ананьєв, Л.Божович, М.Лісіна та ін.).

За свідченням психологів і соціологів відсутність тісного контакту зі старшим поколінням сім'ї емоційно збіднює дитину. Ставлення до людей похилого віку виступає першоосновою всіх видів ставлень дитини до дійсності. Ю.Галущинська, досліджуючи становлення ціннісного ставлення до людей похилого віку, обгрунтовує і доводить, що воно розвивається на основі знання і усвідомлення цінності об'єкта відносин, переживання цієї цінності, мотивованого ставлення до об'єкта [2].

Ставлення старшого покоління до внуків інше, ніж у батьків до дітей. Щира любов бабусь і дідусів до онука має особливу емоційну основу, вона позбавлена розрахунку і розсудливого початку. На думку Т.Куликової, на відміну від батьків, «прабатьки більшою мірою, ніж їхні дорослі діти, усвідомлюють самоцінність дитинства» [3, с. 83]. Тому старше покоління більшою мірою замислюється про сьогодення онуків, прагнучи зробити їх щасливими саме зараз, а не в далекому майбутньому.

Допомога з боку бабусі (дідуся) у вихованні та догляді за онуком допомагає молодим батькам подолати страхи, що виникають від нестачі досвіду; зрозуміти особливості догляду за дитиною. Допомога бабусі відчувається і в господарсько-побутовій сфері, і у психологічному захисті, і в створенні емоційного комфорту, необхідного немовляті. Бабуся забезпечує вербальні і тактильні індивідуальні контакти, яких особливо потребує дошкільник, створює сприятливий мікроклімат, спокійний настрій, розмірений темп життя, перешкоджає виникненню поспіху, нервозності, нетерплячості, які негативно впливають на нервову систему дитини.

Бабусі і дідусі долучають молодше покоління до історії своєї родини, прагнуть поділитися з ними знаннями і спогадами (Ю.Галущинська, Н.Демидова, Т.Куликова та ін.). Незважаючи на те, що діти запам'ятовують лише окремі деталі, що залишили найяскравіші враження, надалі ці розповіді підводять дитину до формування почуття причетності до сімейного співтовариства, розуміння своїх коренів, усвідомлення змін в умовах життя сім'ї, зв'язку між поколіннями.

За умови позитивних відносин у сім'ї, між бабусями і онуками існує емоційний психологічний зв'язок. Він може проявлятися в повному розумінні один одного, радості від спілкування і взаємних інтересів. У них можуть бути свої «секрети», спільне проведення часу, спільні улюблені ігри. Бабусі й дідусі охочіше відгукуються на дитячі запитання, на які батькам ніколи відповідати. У старшого покоління набагато більше часу для ігор і розмов з дитиною, більше терпіння й інтересу до дитячих розповідей про радощі і прикрощі.

Отже, сім'я, в якій є представники трьох поколінь – найкраще і найбільш цінне виховне середовище завдяки своїй соціально-психологічній диференціації. При цьому важливо, щоб всі її члени жили в атмосфері взаємної доброзичливості і розуміння, щоб їх пов'язувала єдність поглядів, потреб, дій. Це цілком можливо, незважаючи на відмінності у віці, фізичних і розумових здібностях, знаннях, досвіді, дотриманні традицій. Присутність бабусі чи іншої особи похилого віку збагачує життя сім'ї, робить його більш цілісним і спокійним. У такій сім'ї елементи традицій поєднуються з процесами новацій,

змін, що диктуються реаліями сучасного життя. Як відзначають соціологи, прийняти і оцінити внесок, що робить хтось із представників старшого покоління, вимагає певної психологічної зрілості і культури молодих членів сім'ї.

Уміння налагодити взаємини в багатопоколінній сім'ї, уникнути конфліктів і непорозумінь є свідченням міцності емоційних зв'язків у родині і ефективності виховання. Однак, при одночасній участі представників кількох поколінь у виховному процесі, нерідко виникають проблеми, які можуть призвести до особистісної напруженості у взаєминах, або перерости в серйозні конфлікти. Як правило, в трипоколінних сім'ях немає взаєморозуміння між старшим і середнім поколіннями. Старше покоління часто виявляється ізольованим і займає позицію «невтручання» у процес виховання.

Негативно позначається не тільки на молодшому поколінні (онуках), а й на самих бабусях і дідусях, і територіальна відірваність старшого покоління. При окремому проживанні, молоде покоління, як правило, позбавляється можливості систематично піклуватися про старших, а ті, в свою чергу, не мають можливості брати участі у вихованні онуків. Відбувається порушення наступності поколінь, поглиблюються індивідуалізм і безпорадність молодих, ізольованість і відчуття непотрібності у прабатьків. Родинні зв'язки слабшають із збільшенням відстані, що розділяє покоління.

З появою онуків бабуся і дідусь переживають сплеск батьківських почуттів. Вони відчувають, що у них з'явилося як би два покоління дітей. Ставлячись до батьків дитини як до недостатньо соціально зрілих, старше покоління не бажає проявити такт і відійти на другий план, надаючи можливість молодим батькам відчути радість батьківства і відповідальність за виховання власної дитини.

Часто прабатьки скептично ставляться до процесу і методів впливу батьками на дитину, засуджують промахи і обговорюють їхні дії з іншими родичами, сусідами, вихователями. Це негативно позначається на результатах виховання, дискредитує батьківський авторитет, відновити який буває дуже складно.

Подібні невдоволення і неприязнь можуть виявлятися і з боку молодих батьків на адресу старшого покоління. Вони не задоволені несучасними поглядами і стилем відносин з дитиною, зайвою турботою і опікою, що позбавляють дитину самостійності і т. ін.

Розбіжності у методах догляду за дитиною та її вихованні між старшими і молодими батьками перетворюються на непримиренну проблему і віддаляють покоління одне від одного. А від цього, в першу, страждає дитина, яка однаково любить як одних, так і інших.

Таким чином, аналіз літератури з проблеми дослідження засвідчує, що авторами ставляться важливі питання формування уявлень у дошкільника про сім'ю; її мікроклімат, особливості статево-рольової поведінки, шанобливе ставлення до літніх людей. Саме сім'я, що оточує дитину від народження, має об'єктивні можливості для формування рис характеру, переконань, світогляду дитини. Виконання сім’єю своєї виховної функції має суспільний сенс. Саме виховання та освіта є тією сферою, на яку значний вплив робить взаємодія старшого покоління родини з онуками. Період найбільш активного залучення бабусь і дідусів у цей процес – дошкільне дитинство.

Література:

1. Бутенко О. Учіть дитину шанувати маму : виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників : [навч.-метод. посіб.] / О. Бутенко. – Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2010. – 100 с.

2. Галущинская Ю. О. Межпоколенные отношения детей и взрослых / Ю.О. Галущинская // Когнитивные и аффективные аспекты развития личности на современных этапах : Сб. научн. ст. – Шадринск : ШГПИ, 1996. - С. 67-72.

3. Куликова Т. А. Семейная педагогика и домашнее воспитание : Учебник для студентов средних и высших учебных заведений / Т. А. Куликова. – М. : Academia, 1999. – 227 с.